

SVEST I LUDOST

Zoran Kulinović

*"Science avec conscience
le suplice est sûr"*
(Arthur Rimbaud)

U delu "To ne sprečava da postoji", Manoni navodi sledeći eksperiment: "Uzeta su dva psihoterapeuta koji se nisu poznavali i svakom ponaosob rečeno je da će mu biti poslat na ispitivanje po jedan šizofreni bolesnik, a potom su obojicu stavili zajedno... i, svaki od njih je sa sigurnošću potvrdio da onaj drugi boluje od šizofrenije."

Ovaj "opit", kome god ga ispričali, izaziva smeh. Međutim, kao što ističe sam autor, to uopšte nije smešno. Radi se zapravo o naučnom ispitivanju. Ako se dekonstruiše ovo iskazivanje dobija se scenario uz prisustvo više aktera: on jednostavno kroz priču naučnog događaja ilustruje raspored figura sugestije, svesti, znanja, nauke i objekta koga ta svest, recimo, naučno, pokušava da dokuči i oblikuje - u našem slučaju - ludost.

Da je "svesno biće" sugestibilno, svi mi koji se bavimo disciplinama u kojima su psihički procesi naš prostor razmišljanja, možemo konstatovati. Svakako ne samo mi. I pogotovo ne na ovom podneblju gde je moć medijskog univerzalnog obesvešćivanja dovela do neslučenih razmera degradiranja pa i uništavanja normalnih političkih, ekonomskih i moralnih struktura saživljavanja i života uopšte. Kako onda ne biti osetljiv na odnos svesti i sugestije; svesti i ludosti, zapravo.

Razmišljajmo o tome kroz istorijsku percepciju fenomena otuđenja. Stavimo pod lupu istorijske metamorfoze koncipiranja ludosti u odnosu na svest. Može se, doduše biti neprijemčiv prema istorijskom toku shvatanja ludosti i svesti. Nije onda sigurno da svest zajedno sa mračnim kontinentom ludosti ne bi postepeno potonuli u svet apsolutnog scijentističkog pogleda u tkivo ljudskog tela. Ili, bolje reći u meso, kako bi to ironično podvukao Pierre Legendre ("Crime de caporal lorti"). Istina da je to rečeno u okvirima posebnog izučavanja konstituisanja subjekta razuma kroz religijske i pravne institucije. Ostaje ipak oštra kritika naučnih vizija čoveka koje bi radikalno brisale istorijsku dimenziju bića i svesti i koje on pogrdno naziva "kasapskom antropologijom". Pitanje je u stvari: nije li razmišljanje o ludosti i njen istorijat uspostavio koordinate neophodne za shvatanje svesti?

U jeku Francuske revolucije i nekoliko godina po proglašenju Deklaracije o pravima čoveka čija je osnovna postavka jednakost po rođenju, Kant piše u redovima posvećenim bolestima duha: "Bolesti duha koje se tiču sposobnosti spoznaje se dele na dve glavne vrste. Jedna se sastoji od himera (hipohondrija), druga od duševnih poremećaja (manija). U prvoj, bolesnik je svestan da tok njegovih misli nije ispravan, jer njegov razum sam po sebi nema dovoljno snage da ih orijentiše - koči ili ubrza. Druga se sastoji u arbitrarnom toku misli koje imaju svoja sopstvena pravila (subjektivna), ali u suprotnom smislu od pravila koja su shodna zakonima iskustva." (Kant: "Anthropologie de point de vue pragmatique").

Biti lud, proizazi iz prethodnih premisa, je biti u začaranom krugu apsolutne subjektivnosti. Osnovna odlika ludog je biti "nesvestan". Iz veoma komplikovanih redova Kantove "Antropologije" posvećenih alijenaciji proizlazi, nesumnjivo, logika sveobuhvatnoj drugosti - drugog ... ludog. U sumanutosti, konfuznosti ili ekstravagantnosti radi se o izvitoperenosti objektivnih pravila na kojima se zasniva upotreba razuma te se tako formira iluzija o stvarnosti, ali se ipak bez obzira na singularnost misli u svim kategorijama otuđenosti ne gubi neki odnos prema objektivnosti. Dok u četvrtoj kategoriji "vezanijama" (vesanie), svest o drugosti drugog uopšte ne postoji. Svet je shvaćen kroz prizmu samoreference "...videći sve predmete drugačije i nalazeći se pomeren, van zajedničkog senzorijskog neophodnog za jedinstvo života, ka tački koja je od toga vrlo udaljena (otud i naziv alijenacija) kao što je to sa planinskim pejzažom čija slika iz ptičijeg leta omogućava potpuno drugi sud o predelu, nego kad se isti gleda iz ravnice. "Zapravo je ta ludost za Kanta prototip ludosti uopšte. Ka njoj neumitno konvergiraju ostale forme pa i ove tri prethodne. Na prelomu istorijskih epoha u filozofskoj misli Kanta kulminiraju naslage hiljadugodišnjih strahova od ludosti koji su oblikovali fantazmagoriju (ili svest o njoj). Ludost je baš taj fenomen putem koga ja kao "svesno biće" doživljavam svoj identitet kao njegovu antinomiju. Kant, naime, svojom koncepcijom ludosti samo nastavlja tradiciju svesti o postojanju Radikalno Drugog kao nepremostive distance koja ga deli od sveta ostalih. Onaj Drugi je Speculum u kome svet može da se ogleda ne bi li sačuvao i afirmisao integritet svoje normalnosti i svesti o svojoj suštinskoj različitosti. Potonuo u autarhičnost svojih misli koje nisu ni antiteza niti pak prolazno odsustvo razuma, već su konstitutivne (one su svojom posebnom jezgrovitošću izvan dometa uma), lud je izgubljen za zakone koji režiraju objektivnost.

Njegov poremećaj, Kant dixit, je "suštinski i neizlečiv". Shvatamo, dakle, da misli ludosti, budući da su instrument misteriozne sudbe čije se putanje uopšte ne ukrštaju sa putevima misli zdravoga uma, ne mogu ni da budu korigovane te je s toga logično, svaka terapija izlišna.

Potpun zaokret čini Hegel svojim poimanjem otuđenja ("Encyclopedie des sciences philosophiques en abrege", Paris 1970; "Philosophie de l'esprit"). Citirajmo samo ove redove:

"I pored posebne predstave u kojoj je zatečena bolesna svest, postoje druge predstave gde živi racionalna svest, odakle jedan vičan lekar duše može povući snagu sposobnu da trijumfuje nad prvom".

Ludost izvan dometa razuma i svesti kod Kanta, sa Hegelom stiže status dijalektičkog odnosa unutar svesti; između nje kao totalizirajućeg sistema prestava, percepcija, afekata i "posebne predstave" koja tu svest o neobičnosti i heterogenosti predstava kojima je on opterećen.

Ovakvo poimanje svakako nije samoniklo. U međuvremenu je otvoreno novo poglavlje u istoriji ludosti sa Pinelom i Eskirolom. Ova dvojica francuskih psihijatar (Hegel je zapravo i bio inspirisan radovima Pinela), oblikuju kroz nove mozografske entitete ideju o koabitaciji unutar čoveka. Dva različita sveta predstava koja iako se suprotstavljaju ni u kom slučaju se ne isključuju. Za razliku od Pinela čija razmatranja sadrže kao osnovnu ideju da je lud na razumnoj distanci od sopstvene ludosti. ("Traite medico-philosophique"), Eskirol uočava kroz svoja razmatranja o strastima da je ludost determinisana "prvostepenim idejama koje mi ne poznajemo; koje ne poznaje ni lud, ali koje su rukovođene smislom". Ne može li se onda reći da, bez obzira što se, na primer, u besu - *furore* - događa neprimetno pomućenje svesti, postoji kontinuitet između "prvobitnih ideja" i "čina ludosti" koji ima smisla. Opstaje subjektivna dimenzija koja se otelotvorava u prisutnosti *ega*: "I to je zapravo *ego* koji nalazimo usred najviših sumanutosti" (Folie: "Dictionnaire de sciences medicales"). "U ludosti čovek je izgubio jedinstvo *ega*".

Uistinu istorijsko shvatanje ludosti je intimno prožeto tim paradoksom: težnjom da se ludost upiše - zarad fascinantnih masovnih sindroma alijenacije - kao totalizirajući sumrak svesti, s jedne strane, i opstanak unutar tog kvazi apsolutnog događaja, niti misli sposobnih da regenerišu tok svesti o sebi, o stvarnosti i o drugom. Nije ovde, na nama da pratimo stopu po stopu metamorfozu shvatanja svesti u odnosu na ludost. Ono što bi moglo da se istakne to je istorijsko pomeranje koncepata. Tako, recimo, XIX vek je, razmišljajući o zločinu i ludosti nametnuo ideju slobode i svesti. Debata koja je bila primarna tokom prve polovine XIX veka, vodila se povodom odgovornosti za počinjeni zločin između alienista i pravosudnih organa. Veoma suptilna argumentacija koja proizlazi iz sudske psihijatrije ukazuje nepobitno da čak i u maničnim paroksističnim stanjima postoji koegzistencija svesti, postoji povezanost.

Pitanje odgovornosti i slobode odlučivanja kao akt svesti, poniklo je na istorijskoj raskrsnici gde se u prošlom veku sukobljavaju građanska ideologija i nove alienističke teorije o ludosti i svesti. Ovo prvo, štiteći tobože interese društvenog opstanka promovise koncepciju: ukoliko otuđeni ima tračak svesti kako to iznose zapravo alienisti, on mora da bude odgovoran za svoje moralne perversije, jer je slobodna volja kao akt svesti morala da ga determiniše, da odustane od čina. Nasuprot tome, alienisti kroz vrlo obimnu argumentaciju - Roaje Kolar, na primer, u debati sa Men D Biranom - iznose da uprkos svesti otuđeni je rukovođen specifičnom orijentacijom primordijalnih predstava koje ga prevazilaze i ne postoji mogućnost uticaja na njih. Krajem XIX veka javljaju se potpuno novi pogledi na svest, i to zahvaljujući nizu

radova na planu i psihijatrije i neurologije. Istaći ćemo, pre svega, Šarkoa koji putem hipnoze proizvodi spektakularne telesne simptome histerije. Sličnost sa kliničkim simptomima tog poremećaja je frapantna. Ako se veštačkim putem tj. hipnozom mogu kreirati simptomi, a neurologija tu objektivno konstatuje odsustvo fizioloških poremećaja, onda je logično da je poremećaj psihičke prirode. I ne samo to: simptomatične telesne manifestacije subvertiraju. Ipso facto princip slobodne volje kao i princip podeljene svesti (Šarkoovi opisi: "Oeuvres completes", Paris 1887). Iz jednog drugog ugla posmatranja, Šarkoova izučavanja transformišu klasični pogled o direktnom utisku spoljnog faktora kao traume i njene invazije unutar svesti kao uzrok njenog poremećaja. Trauma je ubuduće interiozni fenomen autosugestivnog karaktera koji indukuje psihičke paralize. Šarko, Bernhajm, Džekson... Frojd, nekoliko su imena koja označavaju tu istorijsku prekretnicu u poimanju psihičkih fenomena iz kojih proističe drugačije shvatanje svesti. Bernhajm, na primer, pokušava da razjasni fenomen hipnoze: "Hipnotičko stanje je ništa drugo već stanje egzaltiranog sugestibiliteta". On konstatuje jednu sklonost bića ka onom što on naziva "credivite" što bi se moglo prevesti kao dispozicija ka verovanju. Sugestija, pak, "sastoji se u uticaju izazvanom putem jedne sugerisane ideje i prihvaćene od strane mozga". Malo isuviše opisno i tautološko objašnjenje, s tim što on tu dispoziciju naziva "ideo-dinamizmom": " Svaka prihvaćena ideja teži da pređe u akt". Naravno, radi se o idejama koje upućuju ka nekom cilju. Ne naziru li se kroz tu konstataciju parametri - dođuše konceptualno sasvim neuobličeni - ideološkog nasilja.

Vidimo da se kroz ova dva izučavanja ocrtava ideja o idejnoj moći koju jedno ljudsko biće, društvena grupa ili društvo, može da ima nad drugim. Može se bez oklevanja reći da se iz prethodnog da nazreti da se psihoanalitička misao nije odjednom, poput Atine iz Zevsovog čela, pojavila iz Frojdovog.

Ostaje, međutim, kao presudan akt epistemološkog prekida proizašao iz Frojdovog susreta sa histerijom. Tri prezimena tesno su povezana sa rađanjem psihoanalitičke misli i konceptualne reorganizacije psihičkih fenomena; Šarko, Džekson i Frojd.

Na prvi pogled čudna družina. Šarkoova psihijatrija koja implicira neku "psihologiju sposobnosti" i kanonsku artikulaciju volje i svesti. Francuska škola, dakle, u kojoj je "polje svesti" šire i uže već prema tome da li je "moralna ličnost" "jača" ili "slabija".

S druge strane je psiho-fiziološka Anglo-saksonska škola. Iako se svest još uvek pojavljuje pod oznakom sintetizirajućeg mesta, ista, međutim nije više konsekvencija samostalnosti subjekta misli niti pak ljudske slobode. U najboljem slučaju poimanje svesti zapravo je redukovano na oznaku nivoa uzajamnog usklađivanja funkcija mentalnog aparata; kao i oznaka nivoa prevazilaženja suprotnosti između memorije i opažaja.

Delo Nassifa "Freud incoscient" kojim smo se mi delimično inspirisali, podrobno ukazuje na prelomne momente u psihijatriji i neurologiji koji omogućavaju Frojdu "događaj besede". Šta nam on kaže: "Ustvari, samo jedna teorija koja daje mogućnost da se razmišlja kroz termin "proces" (Džekson) i koja ne bi od svesti pravila kriteri-

jum tih procesa, dozvoljava da se interpretira klinički materijal obelodanjen od strane Šarkoa u njegovom izučavanju histeričnih paraliza". Koja bi to mogla biti teorija Frojd nam kaže u "Projet d'une psychologie scientifique": "Svaka teorija psihologije trebalo bi da nam objasni ono do čega mi dolazimo na najproblematičniji način putem "svesti" i pošto se ustanovi da naša svest ne poznaje ništa od onog što smo mi do sada obradili (kvantitet i neurone) ona bi trebala da nam objasni isto tako i taj nedostatak saznanja". Na izvestan način svest i autentična spoznaja psihičkih funkcija su heterogeni. Taj razmak između "neuronskih procesa" i "svesti", koja o njima ne sadrži "znanje ni potpuno ni verno", je prebrođen pretpostavkom da je opravdano "tretirati psihičke procese koji postoje nezavisno od činjenice da li smo mi o tome upućeni kroz svest". Da li to dovoljno ne ukazuje na ekscentričnu ulogu svesti. Ona se svakako nameće kao efekat razmaka, koji sam kao takav podleže tumačenju u okvirima koncepta procesa. Međutim, uzeti u obzir, kao što to čini Frojd, da su "neuronski procesi" kao takvi upravo "nesvesni i moraju biti izvedeni po primeru drugih prirodnih stvari" ima izvesnog uputstva jedino ako se gore navedeno shvati onako kako treba, što će reći metaforički: ako sami procesi sačinjavaju tkivo koje odslikava strukturu jednoga skupa čvrsto i logično postavljenih izraza. Da su izrazi o kojima je reč jezične prirode nije potrebno naglašavati. Treba, ipak, podsetiti da je Frojdov napor da konstruiše psihički aparat bio tu i tamo podložan fantastičnosti. Ukoliko taj koji on više metaforično nego "naučno" konstruiše u "Entwurf zur eine wissenschaftlerisch psychologie ...1896" stavimo uporedo sa onim koji je izneo u "O afazijama ... 1891" može se uočiti dalekosežnije shvatanje psihičkih procesa u delu od 1891. Na šta liči taj aparat. On je pre svega "govorni aparat" a ne psihički. Ukratko, on je prikaz uzgobljavanja između toposa i funkcionalnosti; između "oblasti govornih asocijacija" i različitih "činova govora".

U "Entwurf"-u Frojd pridodaje mnezički registar koji povezuje sa registrom ekonomičnosti. Nesumnjivo da je "govorni aparat" okosnica kasnije konstrukcije i rekonstrukcije psihičkog aparata. Pri tom je on sa čisto neurološke tačke gledišta ubedljiv, budući da koncept "procesa" ne situira govorne predstave ni fiziološki ni psihološki već procesualno. Što navodi Frojda da opredeli jezik kao ivični fenomen. Taj aparat govora uspostavljen rigoroznom logikom dekonstrukcije lokalističkih teorija (Meynart, Wernicke, Brocka) dopušta da se izvedu posledice lezija na govor. A omogućio je da se izvedu i posledice poremećaja funkcija bez lezija (parafazije: naučno ime za lapsus). Kad kažemo "izvedu" hoćemo reći da Frojdova konstrukcija kao "događaj besede" podrazumeva latentno topiku nesvesnog. Drugim rečima, sam akt pojave "normalnih prototipova patoloških pojava" kao homogeno sa "aparatom govora" kao što su san, lapsus, omaška, implicira nesvesno kao homogeno sa "aparatom govora", kao što pretpostavlja aktivno učešće 4 registra: topički, funkcionalni, mnezični i ekonomični. U "teoriji poriva" od 1905.godine, Frojd je rasporedio montažu poriva na isti način: izvor (topos), nadiranje (ekonomičnost), cilj (funkcionalnost), objekat (mnezičnost-izgubljeni objekat). "Traumdentung" - nauka o snovima, od 1899. eksplicitno stavlja na scenu tri instance: Svesno, Predsvesno, Nesvesno. Međutim, Svesno stiče sporedan status kao instanca spoznaje. Pre svega izvesne misli u određenom kontekstu - Frojd razmatra formiranje sna - "vode poreklo

od prethodnog dana, one su se mogle, neprimećene od svesti, nastaviti i mogle su biti gotove na početku spavanja. Najviše što na osnovu toga možemo zaključiti jeste u krajnjem slučaju dokaz da su i najkomplikovanije radnje misli moguće bez pomoći svesti".

Nameće se zaključak da je izlišno definisati nesvesno kao nešto bez svesti. Pravilnije bi bilo reći da je "svest, znanje bez nauke" (Nasif). Mehanizam stvaranja sna kao prototip normalnog za patološko, kao i paralelne anomalije sa mehanizmima stvaranja simptoma, pre svega u histeriji, navode Frojda na konstrukciju psihičkog aparata mesto poređenja sa optičkim aparatima. Nije predmet našeg izlaganja neka suštinska kritika istog. Tek da se podsetimo na one formulacije, neophodne da se odredi položaj svesti. Ono što "rad sna" otkriva, to su postojanje primarnih i sekundarnih procesa prilikom svog strukturisanja. Primarni su relevantni prostoru nesvesnog, a sačinjeni su od potisnutih seksualnih predstava i želja ranog detinjstva. Te želje koje teže da se realizuju su i pokretač tog aparata.

Sekundarni procesi su "u službi oba sistema". Koja je to služba? Rešiti problem cenzorijalne instance koja sprečava da neke predstave prodru u svest i mogu time izazvati nezadovoljstvo što je neprihvatljivo za psihički aparat koji funkcioniše po principu homeostaze tj. sprečavanja nezadovoljstva, a da se pri tom gore navedene želje mogu putem sna na maskiran način ispunjavati. Ta funkcija ili rad sna se ispoljava kroz dva vida, recimo stilskih figura: sažimanje (predstava, reči) i pomeranje (predstava, reči). Sažimanje je stvaranje kompozitnih figura ili reči tipa neologizama itd. Pomeranje je zamena jedne predstave drugom koja prikriva smisao prve i dopušta da se ona tim "prošvercuje" kroz cenzuru.

Šta nam predlaže Frojd ?

"Lekar mora da za sebe zadrži pravo da pomoću jednog procesa zaključivanja prodre od efekta svesti do nesvesnog psihičkog procesa; tim putem on saznaje da je efekat svesti samo jedno psihičko dejstvo nesvesnog procesa i da ovaj nije postao svestan kao takav, nego da je postojao i delovao, a da se svesti nikako nije odao".

Napomenimo i sledeće kad je reč o svesti čije mesto Frojd pokušava da odredi već 1891. u studiji "O afazijama" i konstatuje "utopiju svesti". Ona je bez mesta...a-topos. A i kao pojam je zamenljiva, ili se bar može podvesti pod drugi. Kao što je koncept *ega*. Doduše, od Wunda taj pojam svesti se supstituiše pojmom Pažnje, koja je kvantitativne prirode. Ona je subjektivna oznaka uticaja neke količine u mentalnim procesima, što će reći da varira i da je povremena. Njena realizacija iziskuje određeni kvantitativni nivo, zvani "prag svesti". Tim pojmom se i Frojd služi, tu i tamo.

I šta mu se čini umesnijim da bi dijalektički opredelio nesvesno: "Mehanizam stvaranja sna postaje uopšte mnogo providniji ako umesto suprotnosti (kontrasta) između "svesnog" i "nesvesnog" stavlja kontrast između *ega* i "potisnutog". Može se reći da *ego* inkarnira spoj "predsvesnog" i "svesnog" tj. znanja i jezika, budući da je "predsvesno" nosilac "predstava reči". Da je *ego* kao nosilac znanja čista imagirana instanca, apsolutno je prisutno kod Frojda od "Nacrta za jednu naučnu psihologiju" i "Uvoda u narcisizam"

preko "Poricanja" do "Ego i ono". *Ego* vrši ulogu kalupa imaginarnosti i kao takav suštinski je otuđujući. Analizom Lakanovih razmišljanja po tom pitanju, prevazišli bi kontekst našeg izlaganja. Neki minimalistički osvrt nam se ipak čini neophodnim.

Lakan (Ecrits, "Discours de Rome", "D'une question preliminaire a tout traitement possible de la psychose") se oslanja na Frojdrov opis "rada sna" kroz "sažimanje" i "pomeranje" da bi ta dva fenomena stavio u analoški odnos sa figurama govora, metaforom i metonimijom. Strukturalizam u lingvistici mu nameće ideju da je "nesvesno strukturisano kao govor". Nesvesno kao želja je artikulirano strukturalno po principu lingvističkog znaka čije je parametre postavio de Saussure ("Cours de linguistique generale") sa modifikacijama koje je Lakan pri tom uveo za potrebe psihoanalize. Ono što je podvrgnuto prvobitnom potiskivanju teži da se realizuje i metaforično se ispoljava kroz govor. Uspon u simboličnost kroz Edip zasnovano na odustajanju od materinskog objekta i povinovanju zakonu oca je zapravo operacija metaforizacije očevog prezimena koja ukazuje na princip shvatanja kastracije kao simboličnog akta. Uspon u simboličnost znači po Lakanu i otuđenje u govor. Zašto otuđenje? Stoga što prvobitno potiskivanje konstituiše dva registra subjektivnosti koja se ni u kom slučaju ne poklapaju, a rastavljena su rascepom... *spaltung*. U strukturisanju besede ta podela se ispoljava u dva vida: onog iskazanog i procesa iskazivanja. Subjekt iskazanog (ja) u poretku besede permanentno teži njenom zamrzavanju koje se ogleda u objektivizaciji imaginarnog. Ta objektivizacija imaginarnosti koju subjekt kao takav podržava u odnosu na samoga sebe je zapravo *ego*.

Čujmo povodom toga Lakana ("Moi dans la theorie freudienne et la thechnique de la psychoanalyse"): "Ego o kome je reč nemoguće je razlikovati od imaginarnih utisaka koji ga konstituišu od glave do pete u svojoj genezi kao u svom statusu, u svojoj funkciji kao u svojoj aktuelnosti, od strane drugog i za drugog". Zadnje reči "od strane drugog i za drugog", neizbežno ukazuju na imaginarni kalup *ega* konstituisan u ranom detinjstvu u periodu koji je Lakan nazvao "Stadium ogledala". Tu dete postiže progresivno svoj identitet kroz svoj lik u ogledalu koje ono prvobitno doživljava kao lik drugog. Onog drugog (bližnjeg) koji mu prethodno odvrća svoj lik. I budući da se taj identitet subjekta strukturira otuđivanjem u lik drugog, uspostavlja se subjektivna dinamika korelativna sa drugim. Ne pojašnjava li to Lakanovu tvrdnju koju svaka analitička praksa susreće: "Jedina homogena funkcija svesti je u imaginarnom zarobljavanju *ega* putem njegovog spekularnog odraza i u njegovoj funkciji nespoznavanja za koju ostaje vezan". Implicitno je da se čovek ne prepoznaje kao svest o sebi nikako drugačije već kroz drugog, što je zapravo jasno kod Hegela ("Phenomenologie de l'Esprit", "Dialectique du Maitre et de l'Esclave"). Da bi bilo moguće postojati kao svest o sebi treba negirati drugog kao svest koja želi. "Osveščivanje", "dolaženje k svesti" subjekta želje se uspostavlja (jedino tako stiče smisao) u suprotstavljanju sa jednom drugom svešću koja želi, od koje on iziskuje da bude prepoznat.

ZAKLJUČAK

Nije sporno da razni prilazi fenomenu svesti postoje kao svedočanstvo o predmezioniranoj želji za viškom znanja o njoj. Između želje za znanjem i ljubavi prema istini postoji rasep... *spaltung*. I na kraju krajeva "*subjekat obdaren svešću* je jedna neprihvatljiva koncepcija. I pre svega zašto uvertati toliko već uvrnutu batinu i odbiti da se prihvati da je *govor uslov nesvesnog*" (Lakan: "Radiophonie", Silicet 2/3).

Uostalom, zar nije poznato od davnina da čovek koji misli i priča nezna šta kaže, a kaže mnogo više nego što je mislio.